

Pécsi Tudományegyetem
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Laczkó András

„...a hisztoria non plus ultrája...”

tézisek

konzulens:

Dr. Rohonyi Zoltán

Pécs
2006

Tartalom

Bevezetés	4
„It will do!” (Jósika Miklós történelmi regényei)	9
I. Jósika Miklós leírásai	14
1. A leírás a korabeli kritikában	25
2. Egy történeti példa	40
3. A leírás Jósika Miklós munkáiban	55
a. A leírás mint poétikai kulcs	56
b. A fiziognómiai leírás	64
c. A tájleírás lehetőségei	71
II. A mottók	78
III. A jegyzetek	90
IV. A „korszellem”	100
„Nem írok történetet...” (Eötvös József: Magyarország 1514-ben)	117
I. „Magyarország” (A cím első tagja)	121
II. Az ország mint főszereplő	130
III. A hitelesség kérdése	140
IV. A cím második tagja – az évszám	149
V. A „példázatosság” kérdése	160
VI. A retorika	165
„...a hisztoria non plus ultrája...” (Kemény Zsigmond: Gyulai Pál)	180
I. Forma és jelentés	184
1. A dráma	184
2. Az epikus részek	195
II. A leírások	203
1. A narrátor perspektívája	203
2. A szereplők perspektívája	212
3. Az epika és a dráma tere	218
III. A téma: történelem	222
1. Interpretációs stratégiák I.: A történelem mint műalkotás	222

2.	<i>Interpretációs stratégiák II.: A műalkotás mint „történelem”</i>	232
IV.	Az „Universalpoesie” igazsága	238
1.	<i>Krónika és regény</i>	239
2.	<i>A vers</i>	243
3.	<i>Dráma és regény</i>	247
4.	<i>Az elbeszélés lehetőségei</i>	251
5.	<i>A világnézet és a tragikum kérdése</i>	259
	A dolgozatban hivatkozott művek válogatott bibliográfiája	265

„...a hisztoria non plus ultrája...”

Dolgozatom tárgya a magyar történelmi regény történetének első – az 1836-os évszámhoz kötődő kezdetektől a szabadságharcig tartó – , bő tíz évre terjedő szakasza. Közvetlen célkitűzése pedig annak igazolása, hogy e viszonylag rövid időintervallumban úgy a poétikai eljárások, mint a műfajnak tulajdonított funkciók, vagy akár a történelemről való beszéd, illetve a történelem szépirodalmi reprezentációjának lehetőségei tekintetében a történelmi regénynek egymástól radikálisan eltérő modelljei alakultak ki hazánkban. Alapfeltevésemet elsősorban a korszakban született – irodalomtörténet-írásunk által valamilyen tekintetben fontosnak tartott – művek, Jósika Miklós, Eötvös József, Kemény Zsigmond munkáinak interpretációján keresztül kíséreltem meg bizonyítani, felhasználva ehhez a korabeli magyar és külföldi szépirodalmi-, valamint kritikai kontextus, illetve az irodalomelmélet és történelemtudomány nyújtotta szempontokat.

A magyar regényirodalom kezdeteként irodalomtörténet-írásunk hagyományosan az első történelmi regény – Jósika Miklós *Abafi*ja – megjelenési évét, az 1836-os esztendőt jelöli meg. Noha e korszakhatár kijelölése számos problémát vet fel, mégis egy olyan „fordulatról” beszélhetünk a jelzett évszám és mű kapcsán, amely nem csak az irodalomtörténet utóidejű perspektívájából, hanem – mint az néhány korabeli szöveg alapján igazolható – a kortársakéból is érzékelhető volt. Ennek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy az első hazai történelmi regény megjelenése előtti bő egy évtizedben a magyar szellemi élet képviselőinek körében erőteljes igény mutatkozott a történelmi tárgyak modern regénytechnikai elvek szerint való feldolgozása, elsősorban a Walter Scott nevével összekapcsolt modell adaptációja iránt. Az ennek a várákozásnak beteljesítőjeként felismert

Abafi szerzőjét munkájának sikere ilyen módon nem egyszerűen a legnépszerűbb magyar regényíróvá tette, hanem elsősorban a legjelentősebb hazai *történelmi* regényíróvá.

A hazánkban Jósika által újjára indított műfaj korabeli jelentőségére utal az ekkoriban született történelmi regények relatíve nagy száma. Jósika műveinek „árnyékában” – aki, amennyiben az 1848-ban elkezdett *II. Rákóczi Ferencet* is ide számítjuk, összesen hét történelmi regényt írt ebben az időszakban – ugyanis a tárgyalt korszak elején két szerző – Gaal József és Vajda Péter – is kísérletet tett e területen, közvetlenül a szabadságharcot megelőzően pedig két olyan munka – Eötvös József *Magyarország 1514-ben*, valamint Kemény Zsigmond *Gyulai Pál* című regénye – látott napvilágot, amelyek – az előbb említettektől eltérően – a műfajnak az irodalomtörténet-írás ítélete szerint is jelentős, a Jósika által létrehozott, s addig egyeduralkodónak számító modellől számos tekintetben eltérő, annak hegemoniáját megtörő, értékelését elbizonytalanító variánsát hívták életre.

E viszonylag nagy terjedelmű szövegcsoporthoz legalább két szempontból bír különös jelentőséggel a magyar széppróza történetében. Egyfelől, mivel irodalomtörténet-írásunk – mint arról már szó esett – az *Abafi*-ban e műfaj kapcsán jelöli ki a (modern) regényirodalom kezdetét, s így javarészt az ide tartozó munkák kapcsán vetődnek fel első ízben azok – a konkrét műfajtól többé-kevésbé független – poétikai, ábrázolástechnikai kérdések, amelyek mentén a magyar irodalom eddig hiányzóknak – vagy legalábbis poétikai eljárásai szempontjából avítottak, esztétikailag kevésbé értékesnek – tekintett szegmensének a nyugat-európai fejlődéshez való felzárkózása regisztrálható és igazolható. Ide tartozik a korban a regénnyel kapcsolatos ítéletek legfontosabb értékkritériumaként kezelt – s Bajza regényelméleti töredékében még az említett szerzők fellépte előtt deklarált – karakterábrázolás és motiváció problémája, vagy a műfaj első hazai példányait illető jelentős kritikaszorozat szerzőjének, Szontagh Gusztávnak az erkölcsi hatás elérésével, mint a regények legfontosabb céljával, illetve – ezzel összefüggésben – a valóságűség és idealizáció kettős elvárásával, mint alapvető poétikai kritériummal kapcsolatos kijelentései. De ide sorolható az olyan, a modern regény tekintetében fontosnak tartott elemek felbukkanása a magyar széppróza területén, mint az elsősorban szintén a történelmi regények – főleg Jósika művei kapcsán – elsődleges jelentőségűvé váló leírás.

Másfelől, a történelmi regény – főképp a műfaj tematikus jellegű meghatározása miatt – ezeken az általános elméleti, prózapoétikai kérdéseken felül, érintett számos olyan probléma által is, amelyek speciálisan csak erre a szövegcsoporthoz jellemzőek. Ezek az elméleti kérdések a fikatív és tudományos értelemben hitelesnek tekinthető elemek vegyítésének lehetséges módjait illetik elsősorban, s a korszak e műfajban született művei között az erre

adott poétikai jellegű válaszokban jelentős eltérések regisztrálhatók. A történelem értelmével és tanulmányozásának lehetséges hasznával kapcsolatos elméleti-, valamint annak – az előbbiekkal összefüggő - irodalmi reprezentációját érintő ábrázolástechnikai problémák vonatkozásában az egyes szerzők által szövegeikben megfogalmazott, egymástól radikálisan eltérő megoldási javaslatok, a korszak legdinamikusabban alakuló, a korabeli hazai prózaepika eszköztárát sok tekintetben gazdagító, annak lehetőségeit jelentősen kiszélesítő szövegcsoporthoz tették a műfajt.

Dolgozatomban a történelmi tárgyak regénybeli ábrázolásához kapcsolódó poétikai jellegzetességek alakulástörténetét kívánom megvizsgálni az 1836 és 1848 közötti időintervallum három, irodalomtörténeti tekintetben legfontosabbnak tartott szerzője – Jósika Miklós, Eötvös József és Kemény Zsigmond - által létrehozott műfaji variánsok alapján, némi kitekintéssel a történelem szépprózai reprezentációjának ezeket megelőző, valamint velük együtt létező módjaira is.

E vállalkozás „miértje” talán némi magyarázatra szorul, hiszen a három szerzővel, illetve jelzett műveikkel kapcsolatban számos tanulmány és monográfia látott napvilágot, együttes tárgyalásuk, műveik egymással való szembesítése pedig az irodalom- és műfaj történeti szintézisek jellemző eljárásának számít. Ami érzésem szerint mégis védhetővé teszi e nem túl eredeti témaválasztást, az nem más, mint hogy ezek az írások vagy egymástól elszigetelten tárgyalták az említett szerzőket és regényeiket, vagy olyan tágabb irodalomtörténeti összefüggésben, amely perspektívája okán természetesen olyan értékpreferenciákkal rendelkezett, amelyek – a részletekbe menő vizsgálatot többé-kevésbé kiváltva – eleve megszabták az egyes írók műveinek értelmezését. Ilyenformán – semmiképpen nem tagadva a korábbi feldolgozások eredményeit és fontosságát – talán nem minősül feleslegesnek a reformkor három e műfajban alkotó jelentős szerzőjének műveit, szigorúan *mint történelmi regényeket* újfent összevetni egymással, mégpedig elsősorban az általuk létrehozott modellek poétikai differenciái mentén. Dolgozatom gondolatmenete szándékom szerint így elsősorban Jósika Miklós, Eötvös József és Kemény Zsigmond szabadságharc előtti történelmi regényeinek ábrázolástechnikai jellegzetességeinek feltárásában volna érdekelt, azonban mivel ez a műfaj „hibrid” jellege miatt nem tárgyalható pusztán a szépirodalom és prózapoétika terepén belül, ezért kiterjeszkedik ezen túlmutató – ám a műfaj szempontjából konstitutív jelentőséggel bíró – történelemfilozófiai, politikai stb. kérdésekre is, végső célja azonban mindenképpen az, hogy a lehetőségekhez képest minél pontosabban kimutassa a műfaj hazai történetének e korai szakaszában felbukkanó variánsok közti alapvető poétikai differenciákat.

„It will do!” (Jósika Miklós történelmi regényei)

Jósika Miklós a magyar irodalomtörténet legellentmondásosabban értékelt szerzőinek egyike. Figurájának jelentősége jórészt azon alapul, hogy első regénye, az *Abafi* korabeli sikere nyomán, irodalomtörténet-írásunk hagyományosan az ő nevéhez kapcsolja a magyar regényirodalom megalapításának aktusát. Az erdélyi író szabadságharc előtti népszerűsége azonban a XIX. század második felétől rohamosan csökkent, s ez nem csak kései munkáinak kedvezőtlen kritikai megítélését vonta maga után, hanem kételyeket ébresztett a korai munkák értékének tekintetében is. Dolgozatomban Jósika Miklós regényeit tárgyaló fejezetében elsősorban arra kerestem a választ, hogy a szerzővel társítható, a korabeli magyar irodalom tekintetében kétségkívül újszerű poétikai fogások, elbeszéléstechnikai eljárások illetve az általa képviselt történelemfelfogás milyen módon befolyásolták a szerző egykorú – kritikai –, illetve későbbi – irodalomtörténeti – megítélését. E tekintetben a regényeknek elsősorban azokat a szerkezeti elemeit vizsgáltam meg, amelyek a kritikában és az irodalomtörténet-írásban leggyakrabban előforduló közhelyei az erdélyi báró által létrehozott regénymodell jellemzésének. Így részletesen foglalkoztam Jósika leírásaival, hiszen az ezekre tett utalások – természetesen számos egyéb aspektus mellett – a szakirodalomban gyakran szolgálnak a szerző kezdeményező szerepének jelzésére. A deskripció problémájának tárgyalását kiterjesztettem a korabeli kritikában hozzá kapcsolt jelentőség, a Jósika művek leíró szakaszainak irodalomtörténeti megítélésének vizsgálatára, valamint természetesen e narratív elemnek a szerző regényeiben betöltött poétikai funkciójának interpretációjára is. Külön fejezetekben tárgyaltam továbbá a Jósika írói módszerének jellemzésre közhelyszerűen használt, ám funkcionális szempontból eleddig alig-alig megvizsgált paratextusok – a mottók, a jegyzetek, az elő- és utószavak – problémáját is. E tekintetben elsősorban az érdekelt, hogy a nyilatkozatai alapján kezdeményező szerepének tudatában lévő szerző milyen jelentőséget tulajdonított ezeknek a hazai olvasóközönség megszervezése, illetve a (történelmi) regény műfajának legitimációja szempontjából. Végezetül, górcső alá vettem az irodalomtörténet-írás azon axiómáját, amely Jósika történelmi regényeinek értékét követői – elsősorban Eötvös és Kemény Zsigmond – munkáival összehasonlítva azért állítja csekélyebbnek, mivel azok, ez utóbbiaktól eltérően, csak a történelem „külsőségeinek” ábrázolásában jeleskednek, s szerzőjüknek nincs érzéke a „belső”, a „korszellem” megjelenítéséhez. A Jósika regények bizonyos tekintetben ahistorikus voltát állító kijelentés árnyalása érdekében feltétlenül

szükséges volt vizsgálat tárgyává tenni a szerző regényeiben inkarnálódó történelemfilozófiai nézeteket. Ez utóbbira tettem kísérletet írásom első nagyobb egységének utolsó fejezetében, s igyekeztem kimutatni azt, hogy a XIX. század második felétől kezdve egyre inkább ahistorikusként értékelt vonások lényegében a szerző történelemről alkotott elképzeléseinek kifejeződéseiként értelmezhetőek, s a Jósikák regények történetietlen vonásai mögött tulajdonképpen egy következetesen használt értelmezési modell, a perfektibilitás elmélete sejlik fel.

„Nem írok történetet...” (Eötvös József: *Magyarország 1514-ben*)

1847-ben szinte egyszerre két olyan szerző – Eötvös József és Kemény Zsigmond – próbálkozik meg a történelmi regény műfajával, akik különböző utakon indulva, elszakadnak a Jósika névvel fémjelzett modelltől, s nemcsak hogy felszámolják annak hegemoniáját, hanem regényeik megjelenésével előkészítik az „alapító atya” műveinek gyors – kritikai és irodalomtörténeti – devalválódását. Kettejük közül Eötvös ugyan nem írt több történelmi regényt, ám a *Magyarország 1514-ben* mégis akkora jelentőségre tett szert az irodalomtörténeti értékelésekben, hogy képes volt visszamenőlegesen kételyeket ébreszteni Jósika műveinek fontossága tekintetében. Eötvös műve esetében a korábbi történelmi regényektől való eltérésre utal maga a címadás is, hiszen a cím, a kor szokásaival ellentétben nem a főszereplő nevét tartalmazza, hanem a történet tér- és időbeli behatárolását végzi el. Vizsgálódásaim kiindulópontjául e mű esetében a szokatlan cím, illetve a főszöveg és a paratextusok egymáshoz való viszonyát választottam, s ennek alapján azt igyekeztem kimutatni, hogy poétikai eljárásai, illetve a háttérben álló történelemfelfogás tekintetében a *Magyarország 1514-ben* mennyiben tér el a műfaj Jósika munkái által képviselt modelljétől. Ennek során arra a megállapításra jutottam, hogy a regény felépítését elsősorban három tropus – a szinekdoché, a metonímia és a metafora – határozza meg, s ez Eötvös művét alapvetően megkülönbözteti a kor egyéb történelmi regényeitől. A szinekdochikus szerkesztésnek a szöveg minden szintjére kiterjedő volta ugyanis azzal a következménnyel jár, hogy a *Magyarország 1514-ben* a történelem reprezentációjának poétikai alapelve már nem a Jósika munkáiban megszokott, s a korabeli kritika által is affirmált „a leghívebb valót a legszebb idealizálással” vegyítő eljárás, hanem az ország históriájának – a nagy történelemnek – és a szereplők egyéni történeteinek egymást meghatározó, determinisztikus viszonyának hangsúlyozása lesz. A két irányban is – pars pro toto, illetve totum pro parte – működő szinekdoché által kialakított alapstruktúrát a következő tropus, a metonímia teszi

dinamikussá, hiszen a címben megjelölt időpont – ahogy arról a szöveg több értelmezője is megemlékezett már – időben előre- és hátrafelé is nyitott, ugyanis a magyar történelmi tudatban az elsősorban mint egy hanyatlási narratíva – amely Mátyás korának dicsőségétől Mohácsig, illetve az ország három részre szakadásáig, vagyis az önálló állami lét megszűnéséig tart – köztes eleme van jelen, amelynek hatása lényegében a regény megírásának jelenéig terjed. A regénynek ez a jellegzetessége határozza meg leginkább annak értelmezési hagyományát, abban ugyanis – a szerző előző regényének *A falu jegyzőjének* vonzásában – az aktuálpolitikai tendencia hangsúlyozása az uralkodó. Noha a *Magyarország 1514-ben* valóban tematizál számos olyan problémát, amelyek Eötvös ekkoriban született beszédei, cikkei, röpiratai kontextusában is interpretálhatóvá teszik a regényt, azonban az értelmezők jelentős része által ebből levont következtetést, nevezetesen, hogy a mű a szerző politikai csalódásait, világképének „elkomorulását” kifejező, a közelgő forradalom jóslatát, és ezzel összefüggésben nemzethalál vízióját megjelenítő exemplumként értékelendő, némiképp túlzónak érzem. Dolgozatomban ezért azt próbáltam igazolni, hogy a szöveg struktúráját nem a szigorú példázatosság, hanem a megírás jelenéhez való metaforikus viszony határozza meg. Mindezek fényében úgy gondolom, hogy Eötvös regényének szerkesztési alapelve a klasszikus értelemben vett retorikusság, vagyis a *Magyarország 1514-ben* lényegében mint a meggyőzésben érdekelt szónoki beszéd interpretálható. Ezzel kapcsolatban azonban felvetődik az a probléma, hogy noha a szöveg a szónoki meggyőzés szabályai szerint építi fel saját világát, azon belül mégis számos helyen tematizálódnak a retorika hasznával, érvényességi körével kapcsolatos – az antikvitás óta újra és újra felvetődő – kérdések. Ennek okán írásom ezen részének zárófejezetében annak feltárására vállalkoztam, hogy Eötvös e regényében miképp láttatja a politikai beszéd funkcióját, hogyan határozza meg a „szónok” feladatait.

„...a hisztoria non plus ultrája...” (Kemény Zsigmond: *Gyulai Pál*)

Kemény Zsigmond *Gyulai Pál* című regénye, amely írásom utolsó nagy egységének tárgyát képezi, meglehetősen különös helyet foglal el magyar irodalomtörténeti hagyományban. Annak ellenére ugyanis, hogy a mű az irodalom- és műfaj történeti nagyelbeszélésben kitüntetett pozícióval bír, mint szépprózánk szabadságharc előtti alakulástörténetének fontos állomása, ugyanakkor a Kemény-életművön belül – különösen a három nagy történelmi regénnyel (*Özvegy és leánya*, *A rajongók*, *Zord idő*) összevetve – kétségkívül alászorult helyzetű. Ennek oka elsősorban az, hogy a mű formai sokszínűségét, különböző műfajú

szövegeket vegyítő jellegét az értelmezők elsősorban a szerzői biográfia felől próbálták megközelíteni, így az, vagy az írói technika kiforratlanságának demonstrálására szolgált csupán, vagy - egyfajta kulcsregényként értelmezve a *Gyulai Pált* – Kemény akkori világnézeti válságának, szerepkonfliktusának formai lenyomataként nyert jelentőséget a műről szóló szövegek jelentős részében. Dolgozatomban elsősorban a munka poétikai „furcsaságaiból” kiindulva annak kimutatására tettem kísérletet, hogy a *Gyulai Pál* mennyiben tekinthető újszerű jelenségnek a magyar történelmi regény területén. Értelmezésem alapfeltevése, hogy a regény szövegében rendre felbukkanó műfaj- és műnemváltások nem szemlélhetők pusztán a szerző formai bravúrokra, fokozott artisztikusságra törekvésének lenyomataiként, hiszen a különböző szövegtípusok más és más perspektívából jelenítik meg ugyanazon történetet, vagyis a megformálásnak a *Gyulai Pál* esetében határozott jelentéskonstituáló funkciója van. A különböző műfajú betétek által közvetített jelentések azonban nem adódnak össze a regény szövegében, sőt gyakran kifejezetten antagonisztikus jellegűek, vagyis nem vezetnek a világról, a történelmi „valóságról” alkotott átfogó, poliperspektivikussága okán nagyobb „igazságértékkel” bíró kép kialakításához, hanem ezzel szemben éppen a perspektívák parcialitását, a holisztikus nézőpont megtalálásának lehetetlenségét hangsúlyozzák. Ilyenformán Kemény műve elbizonytalanítja a történelem hiteles ábrázolhatóságába vetett hitet, amely a XIX. század eleji történelmi regény poétikájának talán legfontosabb alapfeltevése. Írásom befejező részének tétje annak igazolása volt, hogy a történelmi regény műfaján belül, annak hazai megjelenése után alig több mint tíz évvel létrejön egyfajta ellenbeszéd, amely nem csak a történelem szépirodalmi reprezentációjával kapcsolatban alakít ki ironikus viszonyt, hanem magának a történelemről való „hiteles” beszédnek a lehetősége tekintetében is kételyeket ébreszt, - Jan Assmann kifejezésével élve – hüpolettikus horizontba állítva azt.

A dolgozatom tárgyát képező szövegek interpretációjának során reményeim szerint kielégítő módon sikerült igazolni azt, hogy a hazai történelmi regény, történetének első, bő egy évtizedre terjedő szakaszában a műfaj egymástól – mind a bennük inkarnálódó történelemkép, mind a műfaj funkciójáról és lehetőségeiről alkotott elképzelések, mind az ezeket kifejezésre juttató poétikai fogások és szerkesztésmód tekintetében - radikálisan eltérő variánsait hozta létre. E három aspektus természetesen szoros összefüggésben áll egymással, hiszen a regények tudományos háttéréhez való viszony, az elbeszélők által a történelem megismerhetőségéről és értelméről műveikben közvetített nézetek, alapvetően meghatározzák azok poétikai struktúráit is. Mindezen szempontok figyelembe vételével kijelenthető továbbá,

hogy Jósika, Eötvös és Kemény szabadságharc előtti történelmi regényei nem pusztán a szűkebb műfaj térrétegében belül – mint a történelem széprózai reprezentációjának egymástól radikálisan eltérő megoldásai – bírnak jelentőséggel, hanem általában véve a magyar epika alakulástörténete szempontjából is számos fontos, megjelenésük előtt nem létező elbeszéléstechnikai fogás regisztrálható bennük.

Megjegyzendő azonban, hogy a jelen dolgozatban a műfaj történetének tárgyalt szakaszáról nyújtott kép korántsem teljes, hiszen annak felvázolása többé-kevésbé irodalomtörténet-írásunk hagyományos értékpreferenciái mentén történt, s ilyen módon eltekintett a történelmi regény olyan „sikertelennek” ítélt, ám a műfaj története tekintetében mindenképpen fontos variánsainak tárgyalásától, mint Gaal József *Szirmay Ilonája*, vagy Vajda Péter *Tárcai Bendége*. Feltétlenül szükséges volna a történelmi regénnyel kapcsolatos kutatások kiterjesztése a történelem széprózai reprezentációjának másik, a korban módfelett gazdag területére, a novellisztikára is. Az ide tartozó szövegek ugyanis nem pusztán terjedelmükben, hanem poétikai elveik tekintetében is jelentős eltéréseket mutatnak a regényektől, így vizsgálatuknak fontos hozadéka lennének ez utóbbiak tekintetében is, ugyanúgy, mint ahogy a témájuk és elbeszélésmódjuk szempontjából velük érintkező egyéb, a korban divatos kis műfajok, mint a keleti vagy bibliai tárgyú elbeszélések a történelmi regényekhez való viszonyának feltárásának is. Mindezen szövegcsoportok tudományos igényű számbavétele, egymással való kapcsolataik feltérképezése és újragondolása már csak azért is időszerű volna, mivel ennek utolsó átfogó feldolgozása a XX. század elején, Szinnyei Ferenc *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* című műfajmonográfiájában történt meg. A történelmi regények iránt a közelmúltban megélénkült érdeklődés és az azokkal kapcsolatos kutatások újbóli fellendülése szükségessé tenné a műfajjal érintkező, elhanyagolt szövegcsoportok vizsgálatát is, hiszen ez jelentősen árnyalná az arról alkotott képet.

A dolgozatban hivatkozott művek válogatott bibliográfiája

Assmann, Aleida: *Erinnerungsräume (Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses)*, Beck, München, 1999.

Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet (Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban)*, Atlantisz, Bp., 1999.

Bajza József: *A regényköltészetéről*, in: *Bajza József munkái* /sajtó alá rendezte Négyesy László/, Franklin, Bp., é. n., 172-201.

Barasch, Moshe: *Die Ruine – ein historisches Emblem*, in: *Historische Sinnbildung* /Klaus E. Müller – Jörn Rüsen Hg./, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg, 1997., 519-536.

Barla Gyula: *Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt*, Akadémiai, Bp., 1976.

Barta János: *Kemény Zsigmond*, in: *Kemény Zsigmond: Gyulai Pál*, Szépirodalmi, Bp., 1967., 5-90.

Barthes, Roland: *A régi retorika*, in: *Az irodalom elméleti III.*, Jelenkor, Pécs, 1997., 69-178.

Barthes, Roland: *L'effet de réel*, in: uő. *Oeuvres complètes*, tome 2., Seuil, Paris, 1993., 479-484.

Benjamin, Walter: *Passzázatok*, in: uő. „*A szirének hallgatása*”, Osiris, Bp., 2001. 201-249.

Pál Károly: *Báró Kemény Zsigmond mint regényíró*, Kun-Félegyháza, 1899.

Bényei Miklós: *Eötvös József olvasmányai*, Akadémiai, Bp., 1972.

Bodnár Zsigmond: *Eötvös és Kemény*, Bp., 1905.

Brassai Sámuel: *A tudós leánya*, *Critikai Lapok*, Pest, 1855., 27-43.

Devescovi Balázs: *Történettudomány versus szépirodalom. A Magyarország 1514-ben mint történelmi regény*, *It*, 2004./4. 454-484.

Dézsi Lajos: *Báró Jósika Miklós*, Athenaeum, Bp., 1916.

Dézsi Lajos: *Magyar történeti tárgyú szépirodalom*, Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1927.

Erdélyi János: *Egy századnegyed a magyar szépirodalomból*, in: *Erdélyi János válogatott művei*, Szépirodalmi, Bp., 1986., 376-480.

Fenyő István: *A centralisták (Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon)*, Argumentum, Bp., 1997.

Fenyő István: *Eötvös József és a Budapesti Szemle*, in: *Ábránd és valóság*, Szépirodalmi, Bp., 1973., 21-85.

Fenyő István: *Eötvös József, az író-politikus és a politikus író*, in: *Eötvös József az író*, OPKM, Bp.-Ercsi, 1994. 3-18.

Fessler, Ignaz Aurelius: *Geschichte von Ungarn (2. Band: Die Zeit der Könige aus verschiedene Hausern von 1301 bis 1457)*, F. A. Brockhaus, Leipzig, 1869.

Fried István: Az „Abafi” előzményeihez, *ItK*, 1986., 222-230.

Genette, Gérard: *Az elbeszélő diskurzus*, in: *Az irodalom elméletei I.*, Jelenkor-JPTE, Pécs, 1996., 61-98.

Gigler József: *A' regények*, Athenaeum, 1843., 223-225.

Gyulai Pál: *A történelmi elemről a költészetben*, in: *uő.: Emlékbeszéd*, Franklin, Bp., 1914., 308-323.

Gyulai Pál: *Báró Eötvös József*, in: *Gyulai Pál munkái (Dramaturgiai tanulmányok és emlékbeszéd)*, Franklin, Bp., é. n., 19-40.

Gyulai Pál: *Báró Kemény Zsigmond emlékezete*, in: *Gyulai Pál kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye /1850-1904/*, MTA, Bp., 1927., 357-365.

Gyulai Pál: *Báró Kemény Zsigmond*, in: *Gyulai Pál munkái /Dramaturgiai tanulmányok és emlékbeszéd/*, Franklin, Bp., é. n., 41-59.

Gyulai Pál: *Kemény Zsigmond regényei és beszélei*, in: *Gyulai Pál kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye /1850-1904/*, MTA, Bp., 1927., 30-37.

Hamon, Philippe: *Du descriptif*, Hachette, Paris, 1993.

Henszlmann Imre: *A dráma alapelvei*, in: *Tollharcok (Irodalmi és színházi viták, 1830-1847)*, Szépirodalmi. Bp., 1981.,

Henszlmann Imre: *A' falu jegyzője*, *Irodalmi Őr*, 1846., 1. sz., 1-16.

Hites Sándor: *Jósika Miklós*, kézirat

Hites Sándor: *Magyarország 1836-ban: a nemzeti regénytörténet kitalálása*, *ItK*, 2005./2-3., 139-178.

Hites Sándor: *A múltnak kútja*, Ulpius-ház, Bp., 2004.

Imre László: *Műfajok létformája a XIX. századi epikában*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996.

Jósika Miklós: *Regény és regényítészet*, Emich Gusztáv, Bp., 1858.

Kazinczy Gábor: *Magyar dolgok külföldi munkákban*, *Figyelmező*, 1838., 601-603.

Koselleck, Reinhart: *Elmúlt jövő*, Atlantisz, Bp., 2003.

Kulin Ferenc: *Magyarország 1514-ben*, in: uő. *Közelítések a reformkorhoz*, Magvető, Bp., 1986.

Leduc, Jean: *Les historiens et le temps*, Seuil, Paris, 1999.

Lessing, Gotthold Ephraim: *Laokoón*, in: *Gotthold Ephraim Lessing válogatott esztétikai írásai*, Gondolat, Bp., 1982., 191-319.

Martinkó András: *Báró Kemény Zsigmond pályafordulata*, Pécs, 1937.

Martinkó András: *Töredékes gondolatok Kemény Zsigmond palackpotájáról*, in: uő. *Teremtő idők*, Szépirodalmi, Bp., 1977., 328-386.

Mokány: *Regény és a' társasélet nemesbítése, Életképek*, 1844., 186-188.

Molino, Jean – Lafhail-Molino, Raphaël: *Homo fabulator (Théorie et analyse du récit)*, Leméac/Actes Sud, 2003.

Müllenbrock, Heinz-Joachim: *Der historische Roman des 19. Jahrhunderts*, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1980.

Nagy Miklós: *Kemény Zsigmond*, Gondolat, Bp., 1972.

Papp Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond*, MTA, Bp., 1922.

Péterfy Jenő: *Báró Eötvös József mint regényíró*, in: *Péterfy Jenő válogatott művei*, Szépirodalmi, Bp., 1983., 513-550.

Péterfy Jenő: *Báró Kemény Zsigmond mint regényíró*, in: *Péterfy Jenő válogatott művei*, Szépirodalmi, Bp., 1983., 550-585.

Pitroff Pál: *Kemény Zsigmond aestheticája*, Bp., 1914.

Riedl Frigyes: *Retorika és retorikai olvasókönyv*, Lampel, Bp., 1909.

Rónay György: *Eötvös és a Magyarország 1514-ben*, in: uő. *Balssitól Adyig*, Magvető, Bp., 1978., 234-261.

Sőtér István: *Eötvös József*, Akadémiai, Bp., 1967.

Szalay László: *Jósika Miklós' Regényei*, Tudományos Gyűjtemény, 1836., 113-120.

Szegedy-Maszák Mihály: *Kemény Zsigmond*, Szépirodalmi, Bp., 1989.

Székely Anna Klára: *Báró Kemény Zsigmond művészi felfogása és kritikai álláspontja*, Esztergom, 1938.

Szemere Pál: *A' carthausi b. Eötvös Józseftől*, *Figyelmező*, 1839., 156-160.

Szilágyi Márton: *Megváltás és katasztrófa (Eötvös József: Magyarország 1514-ben)*, *It*, 2004./4., 433-453.

Szinnyei Ferenc: *Jósika Miklós*, MTA, Bp., 1915.

Szinnyei Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*, MTA, Bp., 1925.

Szontagh Gusztáv – Kiss Károly: *Bajnoki Hartz Takáts Éva Asszony ügyében az Asszonyi Nem érdemei 's jussaiért*, *Tudományos Gyűjtemény*, 1828., 72-104.

Szontagh Gusztáv regénybírálati /Petrichevich Horváth Lázár: *Az elbujdosott*; Gaal József: *Szirmay Ilona*; Jósika Miklós: *Abafi*; *Zólyomi*; *A könnyelműek*; Vajda Péter: *Tárcsai Bende*; *Budapesti árvízkönyv*/, *Figyelmező*, 1837. I., 109-114.; 123-125.; 127-129.; 143-145.; 159-161.; *Figyelmező*, 1837. II., 113-119.; *Figyelmező*, 1839., 8-13.

Szontagh Gusztáv: *Kisfaludy Károly munkálkodása' criticalai irányáról*, *Athenaeum*, 1839., 193-198.; 209-215.

Szontagh Gusztáv: *Korszerű szó az önművelés körül*, *Új Magyar Muzeum*, 1857., 10-21.

Szontagh Gusztáv: *Propylaeumok a magyar philosophiához*, Buda, 1839.

Szontagh Gusztáv: *Propylaeumok a társasági philosophiához, tekintettel hazánk viszonyaira*, Buda, 1843.

Taxner-Tóth Ernő: *(Köz)véleményformálás Eötvös regényeiben*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005.

Todorov, Tzvetan: *Poétique de la prose*, Seuil, Paris, 1971.

Toldy Ferenc [Az *Abafi* német recepciójáról], *Figyelmező*, 1839., 315-316.

Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története*, Szépirodalmi, Bp., 1987.

Toldy Ferenc: *Jósika Miklós: Az utolsó Bátori*, *Figyelmező*, 1837., 337-341.; 353-362.; 369-384.

Toldy Ferenc: *Szépirodalmunk' jelen állapotjáról 's néhány jámbor ohajtás*, *Athenaeum*, 1843., 153-161.

Török Lajos: *Nemzet és személyiség (A szubjektum történetisége Eötvös József Magyarország 1514-ben című regényében)*, in: *Nympholeptusok* /szerk. Szűcs Zoltán Gábor és Vaderna Gábor/, L'Harmattan, Bp., 2004., 328-336.

Veress Dániel: *Szerettem a sötétet és a szélzúgást*, Dacia, Kolozsvár, 1978.

Wéber Antal: A „prae” és „post” mint elbeszélői helyzet, in: *Mozgó Világ. Tanulmányok a hatvanéves Kulin Ferenc tiszteletére*, Bp., 2003.

Wéber Antal: A 19.századi realista regénytípus magyar változata – Eötvös József: A falu jegyzője, in: *Ábránd és valóság*, Szépirodalmi, Bp., 1973., 107-129.

Wéber Antal: *A magyar regény kezdetei*, Akadémiai, Bp., 1955.

Weber Artur: *Báró Jósika Miklós 1838 és 1847 közt folytatott levelezéséből*, *ItK*, 1911., 65-89.

Zsigmond Ferenc: *Jósika Miklós*, Pallas, Bp., 1927.

Zsigmond Ferenc: *Scott és Jósika*, *It*, 1913., 129-142.; 217-227.

Az értekezés témájához kapcsolódó publikációk

„Variációk egy témára” (Kuthy Lajos: *Hazai rejtelmek* és Nagy Ignác *Magyar titkok* című regényének viszonyáról), in: *A Tudás Fája*, Szabadka, 2002., 438-465.

Élet és Tündérhon, Ex Symposion, 2004., 46-47. szám, 71-76.

Végnapok, science fiction a „költészet hatalmáról, Prae, 2005/1, 5-17.

Mi, ők és én (Egy regényíró küzdelmei önmagával és a kritikával, (megjelenés előtt, a PTE IGYFK *Tudományos Közlemények* 2006. című kiadványában)